

Müstəqil Azərbaycanın sivil dünya ilə əlaqələri gündən-günə genişlənir. Bu əlaqələrin inkişaf etdirilməsində Azərbaycan alimlərinin rolu böyükdür. Müasir dövrlərimiz xarici ölkələrlə əməkdaşlığına təkcə iqtisadi, siyasi və sosial əlaqələr üzrə qurmur, təhsil sahəsində də əhəmiyyətli nəticələr əldə edilir. İndiki gəncliyimizin dil bilmə bacarıqları, dünya arenasına çıxma bilmə imkanları da getdikcə genişlənir. Dünyada gedən proseslər tələb edir ki, gəncliyin tərbiyasında ədəbiyyata, xüsusilə, xarici ədəbiyyata geniş yer verilsin.

Dünya ədəbiyyatı sahəsində oxunan bədii əsərləri sistemli şəkildə öyrənmək üçün yeni-yeni dərslər və dərslər vasitələrinə ehtiyac duyulur. Çünki yazılmış bədii əsərin hansı ədəbi cərəyana və ideya istiqamətinə malik olması, məhz dünya ədəbiyyatı üzrə dərslərdə və monoqrafiyalarda araşdırılır. Dünya yaradıcılıq sistemində mövcud olan nəzəriyyələr, cərəyanlar və metodları yaranan zaman olsa da, dövrün bədii əsərlərinə tətbiq edilən dahi yazıçılardır. Dünya mədəniyyətinin beşiyi olan yunan və Roma ədəbiyyatı Avropaya klassisizm, ilkin maarifçilik cərəyanlarını bəxş etmiş, özləri tarix səhnəsindən uzaqlaşmışlar. Onların bu sahədə ənənəsinə Fransa ədəbiyyatı qəbul edib dünya ədəbiyyatına Pyer Kornel, Jan Rasin, Jan Batist Molyer kimi dühalar bəxş etdi. Alman ədəbiyyatında barokko üslubu uzun zaman öz sözünü dedi. Bu giriş təqdim etməkdə məqsədimiz f.ü.e.d., prof. Tərhan Novruzovun və f.ü.e.d. Afaq Nəzərovanın yenidən çapdan çıxmış dərslər vasitəsinin bu sahədəki nəzəri bilikləri özündə ehtiva etməsinə göstərmək, klassisizm, sentimentalizm, romantizm, realizm və maarifçilik cərəyanlarının nümayəndələrinin bədii əsərlərində əks olunan antik xüsusiyyətləri qeyd etməkdir. Müəlliflər də bu ədəbi cərəyan və üslublara uyğun olaraq, dərslər vasitəsində, ilk növbədə, XVII əsrin Fransa, İtaliya və Almaniyasında yetişən yazıçıların yaradıcılığında, barokko və rokoko-nun ideya istiqamətlərinin dövrün ədəbiyyatına təsirini araşdırmışlar.

Dərslər vasitəsinin tərtib olunması qaydası XVII və XVIII əsrlər üzrə olmaqla, ölkə ədəbiyyatlarını birləşdirən cərəyan və üslublara, yazıçı və şairlərin klassisist, sentimentalist, romantik, maarifçilik, realist, qonqorist, marinist, presiozçu və satirik görüşlərinə əsasən həllini tapmışdır.

Avropa ədəbiyyatını bu ədəbi cərəyan və üslublar olmadan təsvir etmək olmaz. Məsələn, ədəbi cərəyanlar yazıçıları yetişdirir, formalaşdırır və yazıçılar da öz seçilmiş əsərlərində klassisizmin, maarifçiliyin, sentimentalizmin, realizmin və s. ənənələrini yaşadır. Bu bədii formaları düzgün qəbul edən müəlliflər də Fransa ədəbiyyatında klassisizm və maarifçiliyi Kornelin, Rasinin və Molyerin, İtalyan ədəbiyyatında Canbatist Marinnonun və Kyabrerin, İspan ədəbiyyatında Kalderonun və Lope de Veqanın, Alman klassisizmi və barokkosunu Martin Opits, Paul Fleming, Fridrix Loqau, Andreas Qrifius və b. yaradıcılığında izləmişlər.

Üslubları isə şair və yazıçılar sənət və ədəbiyyat meyara çevirirlər. Məsələn, yeni ədəbi mühitdə barokko üslubu İspan ədəbiyyatında Qonqora qonqorizmi, İtalyan ədəbiyyatında C.Marino marinizmi yaratmış, Fransız ədəbiyyatında isə presionizm yaranmışdır.

Fransa ədəbiyyatı öz zirvəsinə Molyerin yaradıcılığı ilə yüksəlmişdir. Kitabda Molyerin yaradıcılığına yüksək qiymət verilir. XVII əsr Fransa ədəbiyyatında Molyer "Tartüf", "Skapenin kələkəri", "Ərlər məktəbi", "Arvadlar məktəbi", "Xəsis", "Mizantrop", "Don Juan" kimi səhnə əsərləri ilə Fransız realist teatrının tərbiyəedici rolunu daha da artırmışdır. Bu əsərlər Molyer dramaturgiyasında ciddi yaradıcılıq nümunələri kimi qiymətləndirilir və Molyer estetik görüşlərindən danışan müəlliflər bu əsərlərdəki

TƏLƏBƏLƏRİMİZƏ DƏYƏRLİ TÖHFƏ

tərbiyəedici funksiyasının rolunu onun komediyalarında görmüş, Fransız meşşan əxlaqının tənqidini fərdi xarakterlərin ifşasını əsas götürmüşlər.

Fransa klassisizminin nümayəndəsi kimi Jan de Lafonten də öz nəsr yaradıcılığı ilə, xüsusən, təmsilləri ilə təhlil obyektinə olaraq seçilmişdir. Lafontenin haqqında olan təhlillərdən onun yaradıcılıq ruhunun mübariz olduğu görünür. Lafontenin tənqid hədəfləri quluzorlular, kilsə xadimləri, harın insanlar olmuşdur. Onun "Müqəddəs Malk əsirlikdə", "Xına" poemalarında humanizmə Bualo özünün "Poeziya sənəti" traktatında yüksək qiymət vermişdir.

Dərslər vasitəsində Nikola Bualonun yaradıcılığı haqqında qeydlərə də rast gəlirik. Müəlliflər Bualonu Fransız şairi, tənqidçisi və ədəbiyyat nəzəriyyəçisi kimi bizə təqdim edirlər. Ədəbiyyat tarixində qədim və orta əsrlərdə Aristoteldən sonra ədəbiyyat nəzəriyyəsi ilə muntəzəm məşğul olan şəxsiyyət Bualo olmuşdur. Buna baxmayaraq, Bualo ədəbiyyat tarixində şair, ədəbiyyat tarixçisi, ədəbiyyatşünas tənqidçi-alim, böyük satirik kimi də yer tutur. T.Novruzov və A.Nəzərova tərəfindən Bualo və Lafonten, Bualo və Rasin, Bualo və Molyer yaradıcılıq əlaqələrinin öyrənilməsinə uğurlu qələm təcürbəsi kimi qiymətləndirmək olar. Qeyd etmək olar ki, Bualonun bu cür sənətkar kimi yetişməsində həmin şəxsiyyətlərin rolu danılmazdır. Bualonu tarix özü yetişdirmişdir. Ədəbiyyat tarixi isə onun nəzəri-tənqidi tənqidi-kürünün formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Bunu Molyerə həsr olunmuş şeirlər, Lafontenin "Cakonda" əsərinə həsr etdiyi tənqid də təsdiq edir. Virtual düşüncədə Horatsi məktublarının Bualonun məktublarına örnək olması bərədə fikir T.Novruzovun "Poesiya sənəti" əsərinə dərin yanaşma üsuludur. O, Bualonu tənqidçi kimi daha çox qiymətləndirir. Cəmi 9 məktub və 4 nəğmə Bualo yaradıcılığının bədii estetikasını günümüzədək yaşadan "Poeziya sənəti" poema-

sının təməlidir.

Müəlliflər klassisizmin, barokkonun "XVII əsr Alman ədəbiyyatı"nda izlərini Qrifiusun yaradıcılığına ilkin təsirini, M.Opitsin yaradıcılığında Alman poeziyasının ədəbi-estetik tələblərini işıqlandırmışlar. Xüsusilə, barokko poeziyasının A.Qrifius yaradıcılığına ədəbi təsiri diqqət cəlb edir, roman yaradıcılığında barokkonun presiozçu romançıların - Filipp Seze, İohann Moşeroş, Hans Qrimmelshauzen və başqalarının əhəmiyyətli mövqelərini nəzərə çatdırmış, Lessinqin elmi-nəzəri və elmi-tənqidi fikirlərini təhlil etmiş, teatr, dramaturgiya sahəsində "Hamburq dramaturgiyası" əsərinin mahiyyətini açıqlamışlar.

Müəlliflər klassisizm və barokko ədəbi üslubunun İtalyan ədəbiyyatında və teatrında oynadığı rola da toxunmuşlar.

təsvir edilir.

XVIII əsr İngilis ədəbiyyatı dünya ədəbiyyatı tarixinə sentimentalizm, maarifçilik, romantizm kimi cərəyanları bəxş etmişdir. İngilis sentimentalizminin məzmunu Loren Sternin "Sentimental səyahət" romanında parlaq şəkildə öz əksini tapır. Daniel Defo isə maarifçi və realist ədəbiyyatın nümayəndəsi olaraq dərslər vasitəsində təhlil cəlb olunur. Romantik ədəbiyyatın nümayəndələri kimi, S.Riçardson, H.Fildinq, O.Qoldsmi və başqalarının romanları haqqında məlumat verilir. Bəllidir ki, İngilis ədəbiyyatında C.Svift "Qulliverin səyahəti" romanı ilə satirik realist ədəbiyyatın ən yaxşı nümayəndəsi kimi çıxış edir. Məhz müəlliflər İngilis ədəbiyyatında maarifçi-realist,

sentimental və romantik yazıçıların əsərlərini ədəbi hadisə kimi qiymətləndirmişlər. İngilis maarifçiliyi isə öz dövrünün ədəbi əsərlərinin və yazıçıların bədii-fəlsəfi dünya-görüşlərinin mahiyyətini və məzmununu açmağa kömək edir. İngilis burjuva inqilabının və Fransız maarifçiliyinin təsiri nəticəsində D.Defo, C.Svift, A.Pop, R.Stil, C.Addison, H.Fildinq, S.Riçardson, R.Şeridan kimi ustaların yaradıcılığında maarifçilik görüşlərinə rast gəlirik. Müəlliflər İngilis maarifçiliyinin nümayəndələrinin yaradıcılığını bu ideya cərəyanının üç istiqaməti üzrə nəzərdən keçirmişlər. İngilis maarifçiliyi üzrə D.Defoya, C.Sviftə, H.Fildinqə həsr edilən tədqiqatlar öz quruluşuna görə mükəmməliyi ilə seçilir. İngilis sentimentalizmi üzrə C.Tomsona, E.Yunqa, T.Qreye, L.Sterne həsr edilən tədqiqatlar isə yığcam təsir bağışlayır.

XVIII əsr öz tarixi ideyaları ilə ədəbiyyat tarixində xüsusi yer tutur. Əsərin ikinci hissəsi Avropa ədəbiyyatının XVIII əsr dövrünü əhatə edən İngilis, Alman və Fransız ədəbiyyatlarının nəzəri məsələləri ilə bağlıdır. XVIII əsrin Avropa ədəbiyyatlarını bir-birinə bağlayan maarifçilikdir. Buna nəzərə alaraq, müəlliflər maarifçilik haqqında elmi-nəzəri biliyi oxucuya xeyli ətraflı şəkildə təqdim edirlər. Onlar "Maarifçilik nədir?" - sualının cavabını maarifçilik və burjuaziya probleminə axtarmış, bu haqda mükəmməl söz deməyə çalışmışlar. Onlar göstərir ki, Avropa maarifçiliyi ideologiya olub, müxtəlif ədəbi cərəyanların (maarifçi klassisizm, maarifçi realizm və sentimentalizm, romantizm) əsasını təşkil etmişdir. Dərslər vasitəsində Avropa maarifçiliyinin İngilis, Fransız və

Alman qollarına məxsus xüsusiyyətlərinin geniş təhlillərini görürük. Təsir dairəsinə görə də bu yaradıcılıq sistemi başqa ölkələrin ədəbi simalarının maarifçi-estetik görüşlərinə istiqamət vermişdir. Fransız maarifçilərindən Volterin, Didronun, Russonun, Bomaşenin, Lesajın, d'Alamberin və başqalarının maarifçi-fəlsəfi görüşlərinin ədəbiyyata gətirdikləri mövzu yeniliklərini digər fəlsəfi cərəyanların nümayəndələrinin yaradıcılıqları ilə müqayisə edəndə, daha aydın görmək olar. Volter "Henriada", "Kandid", "Vavilon şahzadəsi", "Orlean bakiresi", Məhəmməd, yaxud fanatizm", Didro "Fəlsəfi düşüncələr", "Skeptikin gəzintisi və ya Allen", "Didronun d'Alamber ilə söhbəti" və s. "D'Alamberin yuxusu", "Rahibə", "Fatalist Jak və onun ağası", "Ramonun qardaşı oğlu", Russo Volterə yazdığı "Filosof məktubları", "Elm və incəsənət haqqında mühakimə", "Yeni Elizoza", "Emil, yaxud tərbiyə haqqında", Lesaj "Çolaq şeytan", "Tyrkare", "Jil Blas", Bomaşə "Yevgeniya", "İki dost", "Fıqaronun toyu", "Sevilya ulduzu", Monteskyö "İran məktubları", "Qanunların ruhu haqqında" əsərlərində özlərinin fəlsəfi fikirlərini əks etdirmişlər.

Dərslər vasitəsində Avropa maarifçiliyinin İngilis, Fransız və Alman qollarına məxsus xüsusiyyətlərinin geniş təhlillərini görürük. Geniş spektrə görə Fransız maarifçiliyi həm fəlsəfi, həm siyasi, həm də ədəbi rol oynamaqla yanaşı, tarixdə yaşamaq hüququnu da əldə etmişdir. Bütün bu məsələlər "XVII-XVIII əsrlər Qərb ədəbiyyatı"nda maraqla oxunur. Fransız maarifçiliyinin nümayəndələrinin ədəbi-bədii və fəlsəfi görüşlərinə geniş yer verilir. Yaranma dövrünə görə, Fransız maarifçiliyi İngilis maarifçiliyindən daha əvvəl formalaşmışdır, həm də İngilis və Alman maarifçilərinin yetişməsində böyük rol oynamışdır. Müəlliflər, doğru olaraq Fransız maarifçiləri ilə İngilis və Alman maarifçilərinin baxışlarını qarşıqlı müqayisə etmək yolu ilə tədqiqata cəlb etmişlər. Bu tədqiqatdan görüldüyü kimi, Fransua Mari Volter, Deni Didro, Jan Batist Russo, Şarl Lui de Monteskyö, Bomaşə Fransız maarifçiləri kimi Fransuya, A.Pop, D.Defo, R.Stil, C.Addison, C.Lillo kimi maarifçilər İngilis xalqına, XVIII əsr Alman ədəbiyyatından bəhs edilən səhifələrdə görülmüş H.Lessinq, I.Höte, F.Şiller və başqaları öz yaradıcılıqları ilə Alman xalqına xidmət etmişlər.

Əsərdə orta əsrlər dünya ədəbiyyatının ən yaxşı bədii nümunələri təhlilə cəlb olunub, müəyyən parçaların verilməsi çox maraqlı olmuşdur. Bunlar tələbələrin işini yüngülləşdirmək məqsədi daşıyır. "Robinzon Kruzo" romanından bir parçanı, Volterin "Məhəmməd, yaxud fanatizm" əsərinin qısa məzmununu, Bualonun "Poeziya sənəti" əsərində birinci nəğməni bu sıradan qəbul etmək olar. Təqdim edilən dərslər vasitələri, az sayda nöqsanlarının olmasına baxmayaraq, dünya ədəbiyyatı ixtisası üzrə yazılan mühüm kitablardan - vəsaitlərdən biridir. İnanıram ki, dərslər vasitələri geniş auditoriyanın diqqətini cəlb edəcək və stolüstü kitaba çevriləcək. "XVII-XVIII əsrlər Qərb ədəbiyyatı" kitabına daha uzun ömür arzulayırıq.

Ramil Əliyev,
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor